

Historiografia Uhorska, a to najmä štátoprávna, je v širšom európskom meradle málo prístupná, lebo vyšla skoro výlučne v maďarčine, ktorú málokeľy ovládajú príslušníci iných národov. Preto sa dovoľávajú ojedinelých publikácií vydaných najmä v nemčine od buržoázných autorov starších (Marczali, Timon) alebo novších (Deér). Tieto publikácie podliehali svojím obsahom vplyvu nacionalistickej ideológie niekdajších buržoázných maďarských vládúcich tried a preto sprostredkujú poznatky skreslené národnou predpojatostou.

Prekážky v bádání, ktoré z toho plynú pre nemaďarských a maďarčiny neznalých bádateľov sa pokúsil sčasti preklenúť autor. Urobil to tak, že z problematiky dejín Uhorska vyčlenil časť, ktorá je aj štátoprávne veľmi významná, totiž vznik a rozmach feudálne stavovského prvku v tejto krajine. Pre túto časť sústredil výsledky zhruba storočnej maďarskej historiografie, v ktorej zohrala rozhodujúcu úlohu práve historiografia štátu a práva. Tieto výsledky podrobil kritike, doplnil ich aj vlastnými poznatkami založenými na prameňoch a vyvodil z toho samostatné závery.

Na túto prácu má autor náležité predpoklady. Podrobne sleduje aj marxistickú historiografickú produkciu stredoeurópskych národov, najmä pokiaľ sa týka dejín Uhorska a informuje o nej v svetových historických časopisoch kapitalistického sveta. V úvode k svojmu spisu, ktorý sa tu recenzuje, konštatoval, že ešte aj po prvej svetovej vojne platila v maďarskej historiografii téza o tzv. tisícročnej ústavnosti Uhorska. Považuje to za predpojatost, ktorá slúžila ako opora iredentistických snáh. Hoci smer tzv. duchovných dejín v tom čase privodil určitú kritičnosť, predsa - ako uznáva autor - až radikálna zmena spoločenských pomerov v Maďarsku po druhej svetovej vojne celkom odstránila predpojatosti tohto druhu. Autor tiež pripúšťa, že v tejto svojej publikácii mal rešpektovať spoločenské a ekonomické predpoklady skúmaných javov a z hľadiska štátoprávneho prax verejných orgánov. Tým by bol dozaista splnil hlavné požiadavky metodiky dejín štátu a práva, ktoré sa teraz ukladajú bádateľom. No vedome od toho upustil a namiesto toho vyzdvihol len niektoré výsledky súčasnej marxistickej historiografie, v ktorej sa rozoberajú príčinné súvislosti historických javov. Týmto metodickým postupom spôsobil, že štátoprávne zložky téz vyslovených v tomto spise sú často právne dogmatické, najmä ak ide o právne normy a normatívne javy, na ktorých autor vyzdvihuje obsah a málo sleduje praktickú aplikáciu.

V danej súvislosti sa autor vlastne podujal kriticky skúmať časť obsahu tézy o tzv. tisícročnej ústavnosti Uhorska. K obsahu tejto tézy

totiž patrila okrem iných aj náuka o tom, že v Uhorsku bola od prvoti panovníkova moc "ústavno" obmedzená a chýbala jej črta onej neobmedzenosti, ktorá sa chápe ako absolutistická svojvola vládca najmä v začiatočných formách štátoprávnych dejín európskych štátov po páde rímskej ríše. V maďarskej buržoáznej historiografii, a to predovšetkým v štátoprávnej, sa pre Uhorsko popierala existencia tohto stavu. A naopak sa hlásalo, že túto neexistenciu spôsobil údajný štátoprávny génus maďarského národa, čím tento národ vraj predstihol najpokrokovejšie národy Európy a bol tak priekopníkom demokratickej ústavnosti štátneho zriadenia od jeho samých začiatkov. To údajne napomohol hlavne feudálne stavovský princíp štátoprávneho zriadenia tým, že sa v Uhorsku veľmi skoro rozvinul ako forma právnej obmedzenosti panovníckej moci. Toto predpokladané stanovisko podvracia autor vo svojom spise rozborom nástupníckeho poriadku v Uhorsku v skúmanom období a v súvislosti s tým skúma aj niektoré iné javy vtedajšieho štátoprávneho zriadenia (kráľovská rada, snem, interregnum). Kritickým zhodnotením výsledkov uverejnených v odbornnej literatúre, ale aj pramennými dokladmi v zásade ukázal, že v skúmanom období sa nepretržite udržal pôvodný, patrimoniálny princíp dedičnosti v nástupníckom poriadku. Pokiaľ sa stavy usilovali nahradiť ho princípom voliteľnosti, boli to vlastne len pokusy, ktoré sa nepodarilo fixovať ako trvalú právnu ustanovizeň. To je o to pozoruhodnejšie, keď si uvedomíme, že išlo o obdobie, v ktorom sčasti - hlavne v druhej polovici 15. a začiatkom 16. stor. - v uhorskom štátnom zriadení vrcholili stavovské prvky, takže sa v literatúre práve uvedená časť tohto obdobia kvalifikuje ako éra stavovskej svojvoly, ba anarchie. Preto by sa bolo očakávalo, že v takých spoločenských a politických podmienkach sa aj vo sfére panovníckej moci inštitucionálne ustáli taká normatívna úprava pozície kráľa, ktorou sa zvýrazní štátoprávny význam alebo prevaha stavovského spoločenského a politického živlu. To sa však nestalo, ako to ukazuje vyššie spomenuté pretrvávanie princípu dedičnosti v nástupníckom poriadku. Pritom ešte ani stavovský spoločenský živel sa vlastne nerozvinul v Uhorsku v celej plnosti tak, ako v iných krajinách Európy. Veď uhorské stavy boli v podstate právne nediferencovaným súhrnom šľachty, s ktorou splývalo aj duchovenstvo. Mestský stav si nevedel vy dobyť primerané politické práva. Najväčší štátoprávny význam mala napokon vysoká šľachta (magnáti), ako oligarchická zložka šľachtického stavu, ktorá ináč bola v trvalom vnútornom spoločenskom rozpore se zemanmi, t.j. vrstvou strednej a nižšej šľachty. Napriek tomu sa však hlásala zásada jednotnosti šľachty zo stránky právnej (*una eademque nobilitas*).

Popud na pokusy stavov politicky sa uplatniť dávalo - ako autor vyzdvihol - opätovné vystriedanie dynastií na uhorskom tróne po vymretí rodu Árpádovcov. Dokladom toho je obsah korunovačnej prísahy a slovné

texty korunovačného obradu. No úsilie šľachty presadiť v nástupníckom poriadku volebný princíp napokon neprešlo. Zato však sa magnátom podarilo položiť základy kráľovskej rady (1386), ktorej inštitucionálnu formu kladie autor až do 15. stor. Ináč charakterizuje politické správanie sa magnátov s ich vojenskými družinami ako obdobu posobenia lúpežných rytierov neskorého stredoveku v iných krajinách. Snem sa konštituoval podľa autora až r. 1397, odkedy datuje reprezentácia uhorských stolíc (žúp) splnomocnenými poslami na snemových zasadnutiach. Dôležitý popud na rozmach stavov dali aj interregná, ktoré - ako konštatoval autor - napomohli aj vývin pojmu koruny pochopenej ako štátoprávny subjekt.

Pri nástupe každého nového panovníka sa síce uplatňoval súhlas magnátov, ale pritom ešte vždy zohrával úlohu aj príbuzenský zväzok s predchádzajúcim panovníkom alebo dynastiou. Až r. 1440 nastúpil kráľ čírou volbou, no aj tá sa "potvrdila" manželstvom uzavretým s príslušníčkou predošlej dynastie. Súčasne sa zvýšil aj význam snemu, ktorý však autor neuznáva za pravú stavovskú reprezentáciu, lebo na ňom prevažovalo úsilie stoličných (župných) zemanov o politickú moc a málo zavážili mestá. Aj kráľ Matej Korvín nastúpil na trón čírou volbou a hoci jeho vláda vyzerala ako pokus zriadiť renesančný štát, išlo podľa autora v skutočnosti o obdobie západoeurópskych monarchií neskorého stredoveku. Svoj politický program sa Matej pokúsil uskutočniť centralizáciou vládnej moci a spojenectvom so zemanmi a mestami proti magnátom. Ale výsledky, ktoré dosiahol, zanikli jeho smrťou. Obdobie po nástupe dynastie Jagielloncov charakterizuje autor ako stavovskú reakciu. Ale ani vtedy sa neupevnili štátoprávne ustanovizne s výrazne stavovskými črtami. Dynastia síce nastúpila podľa princípu volebnosti, ale hneď sa ponáhľala uzavrieť rodinné zmluvy s Habsburgovcami. Súčasne nastal v krajine vnútorný politický rozvrat, ktorý završila porážka pri Moháči (1526). Krajina sa na poldruha storočia rozpadla na časť habsburskú, tureckú a Sedmohradsko. Habsburgovci síce museli o trón bojovať, ale nakoniec si vydobyli "večítý" dedičný nárok na trón. Tým definitívne padla zásada volebnosti v nástupníckom poriadku Uhorska.

Osobitne sa ešte autor zaoberal Werböczyho Tripartitom a kvalifikoval ho príliehavo ako právnu knihu, lebo sa nestalo zákonom. Považuje ho za odraz práva šľachty pomiešaného s rímskoprávnymi prvkami. V Tripartite zhrnutú tzv. náuku o uhorskej sv. korune uznáva - podľa vzoru právneho historika Ferenc Eckharta - za odnož organického chápania štátu, známeho aj inde v Európe. Tzv. "idea koruny", abstrahovaná od konkrétnej osoby panovníka, sa neskôr po vzniku Tripartita už ani ďalej nevyvíjala, ako sa to tvrdilo v maďarskej buržoáznej historiografii.

Pre dokladnosť, s akou autor pracoval, je príznačné, že vlastný text spisu činí 80 strán. Dalších vyše 100 strán zaberá nadmerne bohatý poznámkový aparát, v ktorom sa uvádza nielen obrovské množstvo použitej literatúry, ale aj časté polemické poznámky k nej a potom citáty z prameňov. Okrem tohto aparátu sú v dodatku texty významných prameňov, potom stat o uhorskom korunovačnom poriadku v stredoveku a napokon register osobných mien a topografických názvov.

Hlavný význam spisu je v tom, že podstatne prispel ku korektúre základných poučiek niekdajšej maďarskej buržoáznej historiografie, a to najmä v štátoprávnej relácii. Ve spojení s obrovským množstvom bibliografického materiálu je táto korektúra dôležitou smernicou pre určovanie vedeckej hodnoty tohto materiálu, a to hlavne pre bádateľov, ktorým maďarčina nie je prístupná. Zužitkovaním výsledkov najnovšej maďarskej marxistickej historiografie umožnil autor, aby jeho spis bol cenným vodidlom nielen v kapitalistickej časti sveta, ale aj v socialistických krajinách. Preto treba aj u nás uvítať tento spis ako dielo, ktoré v celosvetovom meradle napomohlo urýchliť pokrok historického bádania aj o územnej oblasti, ktorá je už vyše polstoročia integrálnou zložkou Československa.

Jozef Karpát